

## הסיפורים על ר' אדם בעל שם וגילגוליהם בנוסחאות ספר "שבחי הבעש"ט"

מאת ח. ש מ ר ו ק

הסיפורים הכלולים ב"שבחי הבעש"ט", הספר המרכזי בהאגיוגרפיה החסידית, נתגלגלו תקופה ארוכה במסורת שבעל־פה עד שהגיעו לגיבוש־שבכתב. עד שבא ר' דב בער השוחט מליניץ ורשם ממקורות שונים את הסיפורים וקיבצם בספר, היו נפוצים בקרב החסידים בלשון השגורה בפה, בידיש. על נקלה נבחין בנוסח העברי שבידינו בביטויים מלשון הדיבור שהכותב לא הצליח לתרגמם והניחם כלשונם. ואף בסגנון העברי ניכר שמקורו בידיש.<sup>1</sup> מכאן שהסיפורים ב"שבחי הבעש"ט" בנוסח העברי, המקובל על חוקרי החסידות, אינם אלא גילגוליהם האחרונים של נוסחאות שכבר פשטו צורה ולבשו צורה לא מבחינת לשון בלבד, אלא אף מבחינת התוכן, כרגיל ביצירה עממית שבעל פה. השתלשלות זו של הסיפורים הכלולים ב"שבחי הבעש"ט" טרם נחקרה. לידינו לא הגיעו אלא מקורות מעטים מאד העשויים להתזוירנו לנקודת המוצא של העשייה החסידית במסורת ובמוטיבים ההאגיוגרפיים שקדמו לתנועה זו. טרם נחקרו אף שינויי הנוסחאות בהאגיוגרפיה החסידית עצמה, ומציאותם נעלמה מעיני החוקרים שעסקו ב"שבחי הבעש"ט". נראה שהסיפורים על ר' אדם בעל שם, המתפרסמים להלן, הם מהמקורות המעטים העשויים להתזוירנו למקורות הראשונים של "שבחי הבעש"ט", וכפי שיתברר להלן יש בהם אף משום פתח לבדיקת נוסחאות "שבחי הבעש"ט" עצמו.

### א

קובץ השבחים הקטן על ר' אדם בעל שם הגיע אלינו בשתי מהדורות בלבד, שתיהן באוסף אופנהיימר שבספרית בודליי באוקספורד (קטלוג מ. שטיינשניידר, מס 3911, 3912). מהדורה שלישית, שונה משתי המהדורות שבאוקספורד, היתה ידועה לבן־יעקב, אך לא עלה בידינו למצוא את עקבותיה.<sup>2</sup> במהדורות קונטרס הסיפורים על ר' אדם שבאוסף אופנהיימר לא נזכר בהן מקום הדפוס ושנת הדפוס. לדעת שטיינשניידר נדפסה הראשונה

1. השוה: מגשה אונגער. יידישע ווערטער אין שבחי הבעש"ט, יידישע שפראך, כרך 21 (1961), עמ' 65–73. אף שכבר נכתב הרבה על הסגנון העברי בספרות החסידית ועל השפעת לשון הדיבור עליה, עדיין אנו רחוקים מהשוואת בלשנית ממצה שתחשוף את מלוא הויקה התחבירית והסמאנטית של ה"סגנון החסידי" ללשון יידיש. מחקר כזה הוא צורך השעה, ולא מבחינה בלשנית בלבד, והוא עשוי להיות להועיל אף לכל העוסקים בטכסטים חסידיים מבחינות אחרות.

2. אוצר הספרים, עמ' 353, מס' 1801. בן יעקב רשם: "מעשה ר' אדם עם הקיסר ור' יוסי ב"ר חנינא בל"א: פראג, חש"ד". תיאור זה אינו הולם את שתי המהדורות שבאוקספורד, שאינם כוללים אלא מעשה ר' אדם בלבד.

בפראג והשניה באמסטרדם — שתיהן במאה הי"ז. הנוסח בשתי המהדורות שווה בדרך-כלל, אלא שבמהדורת אמסטרדם, שלדעת שטיינשניידר מאוחרת היא ממהדורת פראג, כלולים תיקונים והוספות בוודים, המעידים שהיה קיים נוסח קדום לשתי אלה, ואולי הוא הוא הנוסח במהדורה שנרשמה ע"י בן-יעקב. ויש להניח שהיו קיימות עוד מהדורות אחרות של סיפורים אלה, שהתפשטו במידה מרובה מוורמס, דרך פראג, עד לאוקריינה, מרכז צמיחת החסידות. הקונטרסים שבידינו הם מסוג הדפוסים העממיים הזולים בידיש שנדפסו במאות הי"ז והי"ח, ושרבים מהם אבדו ברבות הימים משום שלא הקפידו על שמירתם לדורות. זכרם הגיע אלינו בדרך מקרה בלבד, בטופס יחיד, הודות לשקידתו של האספן ר' דוד אופנהיימר, שלא זלזל אף בקטנות.

גבור הסיפורים שלפנינו הוא ר' אדם בעל שם "פון ווינג ביא פרנקפורט". שטיינשניידר זיהה אל-נכון את "ווינג" עם בינגן (Bingen). לפי הסיפורים נולד ר' אדם בעל שם בבינגן ונקבר לפי צוואתו בעיר מולדתו, אבל ישב ישיבת-קבע בפראג והראה את כוחו המאגי אף בפני הקיסר בווינה. במקורות ההיסטוריים שבידינו אין זכר לר' אדם בעל שם. כל הידיעות עליו כלולות בקונטרס השבחים המתפרסם להלן, וממנו הסתעפו לסיפורים שבספר "שבחי הבעש"ט" ומקורות חסידיים מאוחרים יותר התלויים בו.<sup>3</sup> גינציג, שהקדיש פרק מיוחד לאדם בעל שם, לא פקפק במציאותו ההיסטורית, אף על פי שלא מצא כל מקור נוסף על המסופר בקונטרס הסיפורים עפ"י שטיינשניידר ובספר שבחי הבעש"ט.<sup>4</sup> הורדצקי פקפק במציאותו ההיסטורית של ר' אדם בעל שם, שהרי "בכלל אין מצוי

3. אין כל ספק שהדברים על ר' אדם ב"שם הגדולים החדש" לר' אהרן וואלדען (מערכת גדולים סעיף צ"ח), מבוססים על "שבחי הבעש"ט" בלבד, וכן במקורות החסידיים האחרים, שבהם נזכר ר' אדם. עד כמה שעלה בידי לברר, בא זכרו של ר' אדם, מלבד בספר "שבחי הבעש"ט" רק בסיפור אחד בלבד, והוא ה"מעשה מהרב הקדוש ר' אדם בעש"ט נבג"מ והוא היה קודם הרב הקדוש ר' ישראל בעש"ט", סיפור הכולל מוטיבים אגדיים נודדים, שהובא בספר "סיפורי קדושים" (לייפציג תרכ"ו; בספריה הלאומית בירושלים נרשם כדפוס לבוב) ומשם הועתק ל"ספר המעשיות" של מרדכי בן יחזקאל (כרך ד', תל-אביב תשי"ה, עמ' 135—142). אולם אף לגבי הסיפור הזה יש להניח שמקור שמו של הגיבור ב"שבחי הבעש"ט", ועל כל פנים אין בסיפור זה כל תוספת פרטים על מציאותו ההיסטורית האפשרית של ר' אדם. אשר לאגרות החסידיות, ש"נתגלו" אחרי מלחמת העולם הראשונה ואשר גם בהן מופיע שמו של ר' אדם, אין ספק שהן זיופים מאוחרים. (השווה: ג. שלום, דמותו ההיסטורית של ר' ישראל בעל שם טוב, מולד, גליון 144—145 (1960), עמ' 337). הקונטרס הקטן עם הכותרת "אין דווען ספר ווערט דערציילט פוהל ווינדערליכע מעשיות פון הרב הקדוש ר' אדם בעל שם טוב זצ"ל..." (Druck des U.W. Salat, Lemberg 1884), שנמצא בספריתו הפרטית של פרופ' ג. שלום, אינו אלא אוסף של סיפורים מתוך ספר "שבחי הבעש"ט" בידיש על פי נוסח אוטרא (ראה להלן). הגני מודה לפרופ' ג. שלום על שהואיל להפנות את תשומת לבי לקונטרס זה.

4. J. Günzig, Die "Wundermänner" im jüdischen Volke, Antwerpen 1921, pp. 8

בישראל השם 'אדם' כשם פרטי<sup>5</sup>. ג. שלום הצביע על ר' אדם בעל שם כעל דוגמה ל"דמויות מדומות" של בעלי שם, שהומצאו על ידי האגדה העממית<sup>6</sup>. ואמנם על פי המקובל בחקר הסוג הספרותי של אגדות על קדושים וגבורים עממיים לא מן ההכרח שהאדם המשמש בהן נושא לשבחים יהא אישיות מציאותית והיסטורית<sup>7</sup>.

לא ראינו אינה ראייה. ומן הראוי איפוא לבדוק את הנימוקים שבהם שללו את מציאותו ההיסטורית של ר' אדם בעל שם ולנסות לקבוע לפחות את המסגרת ההיסטורית להתהוותן של האגדות עליה. השם הפרטי אדם אינו שכיח אצל יהודים, אבל אינו נעדר לחלוטין<sup>8</sup>. בסיפורים על ר' אדם בעל שם נזכרו בפירוש מקומות גיאוגרפיים מציאותיים שבהם פעל, ונזכר בהדגשה הקיסר מאקסימיליאן, אף הוא דמות היסטורית. אם ניתן ללמוד משהו בעל ערך היסטורי תעודתי מאגדות האגיוגרפיות, הרי זה בעיקר לגבי מקומות ואישים מציאותיים שנזכרו בהן. נראה שאף בסיפורים על ר' אדם טמון בשמות אלה גרעין היסטורי מציאותי.

הסיפור על המופת האחרון בקונטרס השבחים של ר' אדם, הסיפור המפותח ביותר מבחינה סיפורית, מתרחש בפראג. מדובר בו על ביקורו של הקיסר מאקסימיליאן ועל סעודה לכבודו שערך ר' אדם בביתו הקטן שברחוב הזהב שבשכונת היהודים בפראג. נראה שיש בפרטים אלה משום אחיזה לקביעת הרקע המציאותי להתהוותו של הסיפור. הדברים המסופרים בקונטרס הולמים לחלוטין את הקיסר מאקסימיליאן השני (1564—1576), שהצטיין ביחס סובלני כלפי היהודים ואף ביקר עם פמליתו ברחוב היהודים בפראג בשנת 1571. וכך מתאר ר' דוד גאנו ביקור זה בספרו "צמח דוד": "הקיסר החסיד מאקסימיליאן זצ"ל לאהבתו ולתשוקתו אל היהודים להראות אליהם חסדו ואמתו עבר הוא בכבודו ובעצמו עם אשתו הגבירה מרים בת הקיסר קארלוש ועם חשובי גדולי שריו ויועציו תוך אמצע רחוב היהודים אשר בעיר פראג והיה זה בשנת של"א אלף ותתקע"א

5. בהערה שבעמ' קפח בספר שבחי הבעש"ט שבמהדורתו, תל-אביב תש"ז.

6. בערך "בעל שם" באנציקלופדיה העברית, כרך ט', עמ' 264. ועיין עוד להלן.

7. השווה את הערך *Legende* בתוך *Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte*, v. II, p. 15; *Д. С. Лихачев, Человек в литературе древней Руси, Москва — Ленинград 1958, сmp. 119—140*.

8. א. מ. הברמן מצא שם זה באגרון משנת 1534 והשווה במאמרו: המדפיס חיים שחור... קריית ספר, שנה ל"א (תשי"ז), עמ' 492. הסופר י. אופאטושו פרסם ב"פנקס מלאווע" (גיר יארק 1950, 211—215) סיפור מימי מלחמת העולם השנייה שגבורו הוא חסיד אחד של קוצק בשם ר' אדם. לשאלתו של פרופ' י. היילפרין, אם שם זה אינו בדוי, השיב הסופר: "כ"האב געהאט אן עלטער-פעטער מיטן נאמען "אדם", א קאצקער חסיד. ביי מלאווער יידן איז דער נאמען א צוגעטראכטער, אבער אין פוילן טרעפט מען דעם נאמען אדם. כ'דאערמאן אים אפט אין מיינע דערציילונגען". הנני מודה לפרופ' היילפרין על שהעיר לי על שני מקורות אלה ונתן לי רשות להביא דברי י. אופאטושו באגרתו. אשר לשכיחותו של השם אדם בקרב החסידים בפולין, יש לזכור את האפשרות, שמקורה יכול להיות ב"שבחי הבעש"ט".

לנוצרים".<sup>9</sup> גם במקומות אחרים בספר "צמח דוד" נזכר קיסר זה תוך כבוד וחיבה ונאמר עליו ש"היה איש חסיד צדיק וישר חכם ועניו וירא אלהים"<sup>10</sup>. יתכן איפוא שבסיפור זה על ר' אדם בעל שם נשתמרו הדים עמומים לזכרו של ביקור מאקסימיליאן השני ברחוב היהודים בפראג, שהאגדה העממית מצאה בו אחיזה להפלגות דמיוניות. זאת ועוד אחרת. האגדה על העברת ארמון מלכותי לתוך בית קטן ועלוב ברחוב צר בשכונת היהודים מופיעה, בזמן מאוחר יותר, בשתי נוסחאות בסיפורים על המהר"ל. בנוסח אחד של האגדה מסופר שהמהר"ל הזמין לביתו את הקיסר רודולף השני (1576–1612, בנו של מאקסימיליאן השני) יחד עם האסטרוולוג טיכו דה בראהה וכדי לקבל את פני האורחים כראוי "הוריד" לתוך "ביתו הפשוט" שברחוב היהודים בפראג את הארמון המפורסם, ההראדשין.<sup>11</sup> נוסח אחר של אותה אגדה, נוסח מפותח יותר, מתאים בפרטים רבים למסופר על ר' אדם בעל שם. בו מקבל המהר"ל לא את הקיסר אלא "גראף" אלמוני המתעניין בקבלה. ה"גראף" אינו יכול להבין כיצד מצליח המהר"ל לקיים ישיבה ובה למעלה מארבע מאות תלמידים בביתו הקטן שברחוב היהודים בפראג שמספיק בקושי למהר"ל עצמו. המהר"ל הזמין את ה"גראף" לביתו, כדי להוכיח לו, שאילו אף הכפיל ושילש את מספר תלמידיו, היה מוצא בביתו מקום לכולם. ה"גראף" ביקר עם פמליתו אצל המהר"ל, ומכאן ואילך מתרקמת האגדה באותם הקווים שבקונטרס השבחים על ר' אדם בעל שם — האורח מוצא ארמון בתוך הבית העלוב, סעודה כיד המלך, לוקח למזכרת כוס של זהב, ולבסוף מגיעה הידיעה ממרחקים על היעלמותו של ארמון.<sup>12</sup>

9. צמח דוד, חלק שני, שנת של"א—1571.

10. שם, שנת של"ו—1576.

11. עד כמה שעלה בידי לברר הופיע הסיפור תחילה בתוך Panorama des Universums, Prag 1838 ומשם הועתק ב-Allgemeine Zeitung des Judentums 1839, p. 234. להתפשטות גדולה ביותר זכה סיפור זה במהדורות השונות של Sippurim... בהוצאת Wolf Pascheles. הסיפור כלול בכרך הראשון, מהדורה ראשונה, פראג 1847, עמ' 51–52. כמחברו חתום L. Weisel. בקבצים של פשלס נאספו אגדות מרובות ממקורות שבכתב ושבעל-פה. הסיפורים הכלולים באוספים של פשלס שימשו, כנראה, מקור עיקרי לעיבודים ספרותיים מאוחרים יותר של האגדות הקשורות בפראג, כגון ספרו של ג. מיירניק "הגולם" והסיפור על פגישתו של המהר"ל עם הקיסר רודולף השני שנכלל בספרו של מאכס ברוד "דרכו של טיכו בראהה אל האלהים". על התפשטות האגדות על המהר"ל השווה: Beate Rosenfeld, Die Golemsage und ihre Verwertung: in der deutschen Literatur, Breslau 1934 (על הסיפורים הנוגעים לענייננו בעמ' 28, 29, 90) וכן בספרו של ג. שלום Zur Kabbala und ihrer Symbolik, Zürich 1960, בפרק על הגולם. במחצית השנייה של המאה הי"ט נדדו הסיפורים לקונטרסים של סיפורי-מעשיות בעברית וביידיש, שנדפסו באירופה המזרחית, והעיר על כך מאיר ווינר בהערה למהדורה מחודשת של ה"סיפורים" בגרמנית, וויין-לייפציג 1926, עמ' 385. עד עתה לא נבדק קשר זה בין סיפורי המעשיות שבמזרח-אירופה לבין הקבצים של פאשלס וסיפורים דומים, שנדפסו בגרמנית מהמחצית הראשונה של המאה הי"ט ואילך. ועיין בהערה הבאה.

12. L. Kapper, Der hohe Rabbi Löw und der Graf, Sippurim..., Vol. I, 1847, pp.

אמנם שתי הנוסחאות של אגדה זו, שנקשרה במהר"ל, הן מאוחרות למדי, שכן נרשמו והגיעו אלינו בניסוח ספרותי בגרמנית במחצית הראשונה של המאה ה"ט. אולם אין ספק שמקורן בנוסחאות קדומות יותר שבעל-פה, ולפי הפרטים שבסיפורים, אין הן תלויות במה שמסופר על ר' אדם בספר שבחי הבעש"ט, אלא בקונטרסים על ר' אדם בעל שם מן המאה ה"ז. אלא שבהן נמצאת במרכז האגדות אישיות היסטורית ידועה. והנה, גם בנוסחאות אלה קשורות האגדות ברחוב היהודים בפראג ובאותו גרעין היסטורי של מגע בין אישיות מרחוב היהודים בפראג, לבין הקיסר רודולף השני, שגם לפגישתו עם המהר"ל אנו מוצאים עקבות במקורות היסטוריים<sup>13</sup>. יתכן שאין כאן אלא העברת מוטיבים סיפוריים מאישיות אגדית של בעל שם לאישיות ההיסטורית של המהר"ל. אולם ברור צבינו המקומי הפראגאי של המוטיב הסיפורי בהשתלשלותו מאדם בעל שם למהר"ל, והיאחזותו של מוטיב זה בפרק-זמן מסוים ובשני קיסרים, אב ובנו, שמגעם עם רחוב היהודים בפראג מוכח מבחינה היסטורית. נדמה שלא נגזים אם נמצא, על סמך הגרעינים המציאותיים שבסיפורים הללו, את הרקע להתהוותם בזכרונות עומים על אותו מרכז של התענינות באסטרוולוגיה ובמאגיה, שקיסרים אלה, ובייחוד רודולף השני, יצרו סביבם בפראג<sup>14</sup>. באגדות העממיות יש משום זכר להתענינותם של אנשי מרכז זה בקבלה ובמיסטרין שברחוב היהודים. כדי שיהא מגע זה מתקבל על הדעת, יצר הדמיון העממי סביבו מסיבות נאותות ו"קיבל" את האורחים המכובדים בארמון מלכותי שהועבר לשם כך לרחוב היהודים הצר.

מכל האמור אין כמובן הוכחה למציאותו ההיסטורית של ר' אדם בעל שם, אולם נדמה שעלה בידינו למצוא פתרון מתקבל על הדעת להיאחזותן של האגדות הללו בפראג במחצית השנייה של המאה ה"ז דווקא.

## ב

אין ספק שקונטרס השבחים על ר' אדם בעל שם, המתפרסם להלן, ואולי נוסח דומה של שבחים אלה, שלא הגיע לידינו, שימש מקור למסופר על ר' אדם זה בספר "שבחי הבעש"ט". אם אין במוטיבים סיפוריים בלבד כדי להוכיח תמיד תלות טכסטואלית ישירה, הרי תלותו של "שבחי הבעש"ט" בקונטרס שלפנינו מוכחת בוודאות גמורה מתוך השם

118—123. אף כאן אין ספק שהמקור קדום יותר והיה ידוע בעל-פה זמן רב לפני כן. חיים בלוך שהתמחה בסיפורים על הגולם כלל את הסיפור הזה על המהר"ל בספרו *The Golem, Vienna*, 1925, pp. 219—224. והוא צירף בנוסח שלו את המסופר על ידי קאפפר ב"סיפורים" עם המוטיבים, הנמצאים בסיפורים על ר' אדם ב"שבחי הבעש"ט". בתוספת שינויים וקישוטים, שאינם נמצאים בשני המקורות גם יחד.

13. N. Grün, *Der hohe Rabbi Löw und sein Sagenkreis*, Prag 1885, pp. 35—37.  
14. G. R. Hocke, *Die Welt als Labyrinth*, Hamburg 1957, pp. 144—156. ויתכן מאד שמאחורי דמותו של הגראף האלמוני בסיפור על המהר"ל מסתתרת דמותו של הצייר ארצ'מי בולדי, שקיבל מרודולף השני את התואר Reichsgraf והתענין במיסטרין במידה מרובה.

הפריטי הלא־שכיח הנזכר בשניהם, ואף מתוך מציאותה של תיבה נדירה בידידי שנסתמרה אף בנוסח העברי של "שבחי הבעש"ט", התיבה "קרעדענצין", המצוייה באותו סיפור ובאותו הקשר בקונטרס על ר' אדם.

ב"שבחי הבעש"ט" אנו מוצאים רק שני סיפורים מתוך ארבעה הסיפורים הכלולים בקונטרס על ר' אדם. שני הסיפורים הללו, העונש שהוטל על השר "השונא ישראל" והעברת הארמון לשם קבלת־פנים לקיסר, המופיעים בקונטרס כסיפורים נפרדים, מובאים ב"שבחי הבעש"ט" כשהם שלובים, ותוך כמה הוספות ושינויים. במחרוזת הסיפורים על ר' אדם שב"שבחי הבעש"ט" כלולים מוטיבים אחדים, שאינם בקונטרס שלפנינו: פרשת הכתבים של ר' אדם וכל הקשור בהם, הסיפור על בגדי אשתו של ר' אדם. כאמור שני הסיפורים ב"שבחי הבעש"ט" שניטלו מתוך הקונטרס, אינם זהים עם המקור בכלמה פרטים. בקונטרס מתרחש המעשה בשר "שונא ישראל" שנענש על ידי ר' אדם בימי הופעתו של הבעל שם בווינה ואינו תלוי כלל בסעודה שבארמון הפלאים. ואילו ב"שבחי הבעש"ט" מתרחש המעשה בשעת הסעודה בארמון וכל ענין הסעודה לא בא אלא כדי להעניש את השר ולהטיל עליו ריפוי משפיל תמורת הבטחה שלא יהיה עוד "שונא ישראל". מוטיב אחרון זה, אף הוא מן ההוספות שב"שבחי הבעש"ט", עשוי לשמש דוגמה מאלפת להחרפתה של האגדה החסידית, המוסיפה עוקץ משלה לחומר האגדי שסיגלה לעצמה מהאוצר ההאגיוגרפי שקדם לתנועת החסידות. מגמתה של תוספת זו ברורה. היא באה להדגיש ולהבליט יותר את עליונותו של היהודי בעל היכולת המאגית, המנצל אותה למען עמו. יסוד נפוץ ביותר בסיפורי החסידים, שבמרכזם המוטיב של "שונא ישראל" והצורך הנפשי לעשות נקמה בו.

כמה פרטים אחרים עשויים אף הם ללמד על דרך העברת הסיפורים על ר' אדם להאגיוגרפיה החסידית. ב"שבחי הבעש"ט" נוסף בארמון מין אקווריום, "עליות של זכוכית טוב שקורין קריסטאל ומהודר ועל העליות הולכת אמת מים ודגים משוטטין במים"<sup>15</sup>, תוספת פאר, שאינה במקור. ב"שבחי הבעש"ט" הגדיל ר' אדם לגבי מעשיו בקונטרס. הוא העביר לשם הסעודה ארמון שלם על משרתיו "רק שהיו כולם אילמים" (כפי הנראה שלא יגלו את מוצא הארמון). ארמון זה ב"שבחי הבעש"ט" הוא בנין בפני עצמו ואין צורך להכנס לתוכו דרך ביתו העלוב של ר' אדם. ואילו בקונטרס הועברו רק אולם עם שולחנות ערוכים, המטבח והכלים עם האוכל ומשרתים אבל אין הם אילמים. שוב תוספת פאר ויכולת ב"שבחי הבעש"ט", אף על פי שהמספר החסידי ויותר בכך על ההפתעה הסיפורית שבתיאור בית עלוב, הכולל בתוכו ארמון נרחב. יתכן שוויתור זה בא כתוצאה מביטול היאחזותה של האגדה במקום ממשי, שנקבע בנוסח הראשון ברחוב־היהודים הצר שבפראג. כי ב"שבחי הבעש"ט" הושמטו דווקא בסיפורים על ר' אדם כל הציונים הגיאוגרפיים ואף שמו של הקיסר, והכל מתרחש במקומות אלמוניים. השמטות אלו תמהות אף מבחינה

15. שבחי הבעש"ט, מהדורת הורודצקי, עמ' מ"ב.

אחרת. ב"שבחי הבעש"ט" נהג הכותב לציין את מקור הסיפורים, וכך נהג אף לגבי הסיפורים על ר' אדם המובאים בשם ר' שמשון הרב דק"ק ראשקוב בן הרב דק"ק פולנאי. ולא עוד אלא שבסיפורים רבים נהג אף להזכיר בפירוש את שמות המקומות והאנשים, כדי להדגיש ולהגביר את מהימנותם של סיפורי הפלאים, כנהוג בסיפורים האגיוגרפיים מרובים, ודווקא בפרשת ר' אדם, ששמות מקומות פעילותו היו ידועים לו מהקונטרס, השמיט שמות אלה. יתכן איפוא שלגבי סיפורים אלה הביאה דוקא אותה שאיפה שהסיפורים יתקבלו על הדעת להשמטת השמות. המרחק מפראג לאקופ ומהקיסר מאקסימיליאן לר' ישראל בעל שם היה בו כדי להפריע לקשר של רציפות בין שני בעלי השם, קשר שנעשה עיקר בסיפורים הללו שב"שבחי הבעש"ט". והדבר יתבהר עוד להלן.

## ג

עוד השמטה אחת אופינית להעברת הסיפורים משבחי ר' אדם לשבחי ר' ישראל בעש"ט ב"שבחי הבעש"ט" בנוסח העברי. בנוסח זה אין כל זכר לעיסוקו של ר' אדם. פתיחת הסיפור כך היא: "מעשה שהיה איש אחד ונקרא שמו ר' אדם" ועד סופו של הסיפור לא נזכר כלל שהיה בעל שם. אולם אם דבר עיסוקו של ר' אדם נשמט מהנוסח העברי של "שבחי הבעש"ט" ומן התרגומים לידיש שנעשו על-פי נוסח זה, הרי נשתמר בעקביות בנוסח הספר בידיש, שאינו זהה עם הנוסח העברי הידוע לנו ותרגומו<sup>16</sup>.

א. יערי כבר הראה על קיומם של שלש נוסחאות של "שבחי הבעש"ט" בידיש: דפוס נאווי דוואר, תקע"ו, בתרגומו של ברוך בן יששכר בער משידלוב (מס' 26 ברשימתו של וורפל); דפוס זאלקווי, תקע"ו, בתרגומו של אליעזר פאוור (מס' 27 ברשימתו של וורפל) ותרגום (?) אנונימי ללא ציון שנת הדפוס ומקום הדפוס, ולפי השערתו של יערי דפוס לבוב הוא משנת ת"ר לערך (מספר 28 ברשימתו של וורפל)<sup>17</sup>. מתוך ספרו של י. צינברג מתברר ללא ספק, שלכל הנוסחאות הנ"ל קדם נוסח "שבחי הבעש"ט" בידיש שנדפס באוסטרא בשנת תקע"ה<sup>18</sup>. כפי שמתברר מרשימתו של י. וורפל לא נדפס תרגומו של

16. כבר העיר על כך ג. שלום, הנביא השבתאי ר' העשיל צורף — ר' אדם בעל שם, ברבעון ציון, כרך ר' (תש"א), עמ' 93, ועיין עוד להלן.

17. אברהם יערי, שלשה תרגומים של "שבחי הבעש"ט" ליודית, קריית ספר, שנה י"ב (תרצ"ה—תרצ"ו), עמ' 129—131. יצחק וורפל פרסם בזמן האחרון רשימה ביבליוגרפית של דפוסי "שבחי הבעש"ט" (= רשימת וורפל), ארשת, ספר ב', ירושלים תש"ך, עמ' 358—377 והשלים אותה בארשת, ספר ג' ירושלים תשכ"א, עמ' 440—441.

18. י. צינברג, די געשיכטע פון דער ליטעראטור ביי יידן, כרך זב, עמ' 318—321 (ברשימת וורפל במילואים מס' 46). לא עלה בידי למצוא בספריות טופס של דפוס אוסטרא. נדמה שלפי שעה דברי צינברג בספרו הם העדות היחידה על מהדורה זו. הודות לאדיבותו המרובה של ר' חיים ליברמן (באמצעותו של פרופ' י. היילפרין) נמצא בידי צילום של ספר שבחי הבעש"ט בידיש, דפוס קארעץ משנת תקע"ו "כש"ג מקודם באוסטראה" מספריית רבם של הב"ד בנירירוק. על פי המובא אצל צינברג ניתן לקבוע ששני דפוסים אלה זהים. ועיין הערותיו של ר' חיים ליברמן

ברוך בן יששכר בער שנית. אף תרגומו של אליעזר פאוור זכה לכל היותר לשני דפוסים, ואילו דפוס אוסטרך של "שבחי הבעש"ט" בידיש שימש יסוד לכל המהדורות של הספר בלשון זו<sup>19</sup>.

אף מתוך בדיקה שטחית של התרגומים שנדפסו בנאווי דוואר ובזאלקווי, מתברר ששניהם נאמנים בדרך כלל לנוסח העברי של "שבחי הבעש"ט", כפי שהוא ידוע לנו החל בהדפסתו הראשונה, ואילו דפוס אוסטרך, אף על פי שנאמר בו "וואש מיר האבן מעתיק גוועזן פון לשון קדוש", מרובים בו השינויים לגבי הנוסח המקובל בעברית. כבר צינברג כתב: "למעשה אין זה תרגום, כי אם סיפור שנוסח מחדש. במרבית "השבחים", חסרים כמה פרטים המצויים בנוסח העברי, כגון פטירתו של הבעש"ט, ולעומת זאת יש כאן פרטים החסרים במקור העברי. מהדורת אוסטרך, שלא כשבחי הבעש"ט בעברית, מסתיימת בסיפור מותו של הבעש"ט. כל החיבור חולק ל-83 פרקים..."<sup>20</sup>. דברים מפורטים על התבדלים שבין נוסח אוסטרך בידיש לבין הנוסח העברי של "שבחי הבעש"ט" אנו מוצאים כבר בהקדמה המיוחדת של יוסף פרל לתרגום "מגלה טמירין" ליידיש. הדברים מנוסחים בצורה של דרשית בין בעל אכסניה לבין שכנו ה"ארענדאר":

"— ש'ען חלעבין, זאגט דער ארענדאר, וואס דרצעהלט איהר מיר דא פון דעם בעש"ט, דאס איזט אין אמת גיווען עפיס אנדערש, ער האט גיהאט דיא כתבים פין דעם בעלשם אדם, און האט מיט זייא גיקענט טוהן, וואס ער האט נור גיוואלט.

— זעהט איהר, אט דאס איזט שוין נישט אמת, זאגט דער בעה"ב.

— וואס זאגט איהר איזט נישט אמת, האט דער ארענדאר א גרויס גישריאי גיגעבן.

— שרייעט נור נישט, ענטפערט איהם דער בעה"ב, דאס וואס איהר זאגט ר' אדם איזט גיווען אבעלשם איז ניט אמת.

— וועמין זאגט איהר דאס עס איזט נישט אמת, שרייעט דער דארפס מאן ווייטער, וואס

איך האב מיט מייני אויגין גילייענט, וועט דעך מיר קיינר נישט אבלייקנין.

— איך ווייס, זאגט דער בעה"ב, איהר האט עס גילייענט אין דעם טייטשין שבחי הבעש"ט, בעזירט אייך נור ניט, איהר מוסט וויסען, דער טייטשער שבחי הבעש"ט איזט דעך נור אהעתקה פין דעם לשון הקודשין.

על דפוס קארעץ ביי ווא-בלעטער, כרך 5 (1933), עמ' 406—407 וביי ווא-בלעטער, כרך 22 (1943), עמ' 201—209 (שם צילום השער וההסכמות). דפוס זה לא נכלל ברשימתו של וורפל. חסר שם גם דפוס יאס תר"ג, אף הוא בידיש, ואף הוא על פי נוסח אוסטרך. (מצאתיו בספריה של המכון המזרחי באוכספורד).

19. השווה את הציונים ברשימתו של וורפל וכן בהערה למס' 27 ובמילואים, עמ' 441, שם הוא מביא פרטים על מציאותה האפשרית של מהדורה שניה של תרגום אליעזר פאוור. על דפוס זה השווה גם בהערה מס' 50 במאמרו של א. רובינשטיין, כתבהיד "על מהות כת החסידים", קריית ספר, שנה ל"ח (תשכ"ג), עמ' 269.

20. על פי התרגום העברי, כרך ה', עמ' 334—335.



— יוא, זאגט דער ארענדאר, וואס דרצעהלט איר מיר עפיס דא, דאס האב איך דעך גילייענט תיכף אויף דעם שער שטעהט עס אפילו.

— נוא, זאגט דער בעה"ב, איהר מעגט מיר גלייבן, אז אין דעם לשון הקודשין שטעהט גאר נישט, אז ר' אדם איזט גיווען איין בעל שם, נור דער וואס האט דעם שבחי הבעש"ט מעתיק גיווען האט דאס צו גיזעצט.

— וואס טייטש ער האט צו גיזעצט, זאגט דער דארפסמאן, וויא טוהר ער צו זעצין, וויא טוהר איינער וואס איזט מעתיק עפיס צו זעצין.

— גלייבט זשע מיר, זאגט דער בעה"ב, ער האט נישט דאס אליין גיטוהן ער האט איאם (צ"ל א ים) זאכין צו גיזעצט אויס זיין קאפף, און איאם (א ים) זאכין האט ער גאר נישט אריין גישטעלט. וואס דארפט איהר מעהר תיכף בייאם אנהעב האט ער נישט גישריבן אז דעם בעשטס מוטיר איז גיווען א באבי, אונ' אין דעם לשון הקודשין שטעהט עס. מילא מאג זיך אייך איפשר דאכטען אז דאס איז א קלייניגקייט, זאג איך אייך, אז דאס איזט זעהר א גרויסער ענטערעס, ווארין איך האב גיהערט פון א גרויסין צדיק, אז די מוטער פין דעם בעשט איזט גיווען א גלגול פון דער באבי פועה וואס שטעהט אין דער תורה, אין אז דאס העט ח"ו נישט גיווען, העטין דעם בעשטס לייט איצט דאס נישט גיווען וואס זייא זענין, פרשטעהט איהר שוין מילא אדרבא, איזט רעכט אזוינס נישט צו שטעלען, אין אז עס זאל דרצו קומין וועל איך ווייזען, מעשיות אין טייטשען וואס שטעהן גאר נישט אין לשון הקודשין און איאם (א ים) וויעדער איפשר ביינציג זאכין וואס שטעהן אין לשון הקודשין און אין טייטשין נישט, און אטהייל זענען דא, וואס ער האט גאר ניט אזוי גישריבן וויא אין לשון הקודשין<sup>21</sup>.

אין ספק שבקטע זה הכוונה לדפוס אוסטרא של "שבחי הבעש"ט" בידיש ושפערל הבחין כראוי בהבדלים הרבים שבין הנוסחאות. לא כאן המקום להשוות השוואה מדויקת וממצה בין הנוסחאות ולנתח את תשעים הדברים החסרים לפי פרל בנוסח אוסטרא, אולם מן הראוי לבחון את ההבדלים לגבי הסיפורים על ר' אדם. הסיפורים על העברת הארמון, על השר השונא ישראל, על צוואתו של ר' אדם ועל קיומה, זהים בדרך כלל בשתי הנוסחאות, אף שגם בהם מצויים שינויים קלים. ואילו סדר הדברים, וביחוד הסיפור על בגדי אשתו של ר' אדם, שונה בנוסח אוסטרא מהנוסח העברי ותרגומיו. והרי המקומות המקבילים בשתי הנוסחאות:

21. השוואה שמחה כץ, יוסף פערלס הקדמה צום "מגלה טמירין", ייווא-בלעטער, כרך 13 (1938), עמ' 567—568. — לענין אמו של הבעש"ט השווה במאמרו של מ. עריק, וועגן סאציאלן מעהוס פון אקסענפעלדס שאפן, צייטשריפט, כרך 5 (1931), עמ' 130: "מיט פארגעניגן שטעלט פצסט אקסענפעלד, אז אויך אויפן בעש"ט איז חל דער פסוק, אז קיינער איז ניט קיין נביא אין אייגענעם לאנד — גראד אין מעזשיבאזש האלט מען ניט פון דעם בעש"ט, מען רופט אים דא מיט פאראכטונג: 'ישראל דער באבעס'". על התיקון ר' דוד מיקוליבר "שבחי הבעש"ט" בנוסח אוסטרא לעומת קולומייר בנוסח העברי עמדתו במאמרי: משמעותה של השחיטה החסידית, ברבעון ציון, שנה כ' (חש"ט), עמ' 59, בהערה מס' 48.

## הנוסח העברי:

מעשה שהיה איש אחד ונקרא שמו ר' אדם וממנו בא והכתבים לה' בעש"ט. כי בא פ"א למערה אחת ומצא שם כתבין שהם רזין וסתרין דאורייתא. פעם אחת ביקש ר' אדם הנ"ל את הקיסר על סעודה אחת...<sup>22</sup> ... פ"א אמרה לו אשתו לר' אדם, עד מתי נצטער בהאי דוחקא. ואמר לה מה בקשתך, איזה בגד שתציי לכי לחדר שקורין קאמער ותטול מן המוט יופע כמו שאת מבקשת והלכה אל החדר ולקחה מן המוט יופע כפי רצונה, והכניסה בבית. והפציר בה שתחזיר, ואמר מוטב לנו לסבול את הדוחק בהאי עלמא. ועשתה כן והחזירה את ה' יופע.

## נוסח אוסטרא על פי דפוס קארעץ:

אין דיון פרק ווערט פון ציילט וויא עש האט זיך גפירט מיט הר"ר הבעש"ט רבי אדם: פרק ג. עש איז גווען איין בעש"ט ער האט געהיישן מיט זיין נאמן רבי אדם ער הט גפינין אין איין הייל כתבים פון (סודות התורה) ער איז גוועזן איין גרושר עני אונ האט גיוואנט אין איין קליין שטיבל ער מיט זיין ווייב זענן גגאנגן קריעה ובלויה: אמאל הט אים גזאגט זיין ווייב איך שעם מיך גיין אין שול איך גיאי קרועה ובלויה: ענפרט רבי אדם זיין ווייב בשעת אז דו וועשט גיין אין שול אריין זאלשטו גיין אין קאמיר צום קאסטין וועשטו דיר נעמן וואש פון איין מלבוש די וועשט דיר אין זין נעמן נאר די זאלשט צו ריק לייגן אז דיא וועשט קומן צו גיין פון דער שול האט זיא אזו גטאן כמה שנים ווען זיא האט גוואלט גיין אין שול אודר אוף דעם מארק איז זי גגאנגן אין קאמיר צום קאסטין אונ האט גנומן וואש פון איין מלבוש זיא האט אין זין גהאט: אונ אז זי איז גקומן פון דר שול אודר פון מארק האט זי צו ריק גילייגט: איטלכן טאג איז זיא גגאנגן אין שול אריין מיט אנדרי מלבושים איז דעם עולם איין גרויש וואונדר גווען וויא קומט צו אים אזוייני טיירי קליידר ער איז דאך אגרורש אביון האבין זיא גפרעגט זיין ווייב האט זיא מגלה גווען גאר דיא מעשה: לסוף איז אן גקומן די זאך צום קיסר האט ער גשיקט חוקר דורש זיין האט ער גווארן גווארן אז עש איז אמת איז ער זייער חשוב גווארן בייא דעם קיסר: אונ פון דעשט וועגן איז ער פארט גוועזן איין עני: ווארום ער האט ניט גיוואלט הנאה האבין פון דער וועלט חאטשי דר קיסר האט אים גוואלט מעשיר זיין האט ער ניט גיוואלט: אונ בייא דעם קיסר איז גוועזן אין שר אגרורש שונא ישראל האט אים זייער פון דראסין וואש איין יהודי איז חשוב ביי דעם קייסר: האט רבי אדם גיזאגט צום קיסר איך וועל מאכין אוף דיר איין סעודה איז דער שר נאך מיין ברוגז גיווארין...<sup>23</sup>.

22. שבחי הבעש"ט, מהדורת הורודצקי, עמ' מ"ב. לאחר פסקה זו בא כאן הסיפור על הארמון והסעודה שנערכה לקיסר. הקטע על אשתו של ר' אדם מופיע בנוסח העברי אחרי גמר הסיפור על הארמון, שם עמ' מ"ג.

23. כאמור בהערה 18, מובאים הדברים לפי דפוס קארעץ. מן הראוי לציין, שאף על פי שכל הדפוסים המאוחרים של "שבחי הבעש"ט" בידיש תלויים לחלוטין בנוסח זה הרי חלו בהם

מתוך השוואת שתי הנוסחאות של אותו הסיפור מתברר ללא ספק, שאין כאן תרגום ואף לא סיפור שנתנסח מחדש, כפי שהגדיר צינברג את דפוס אוסטרא. לפנינו נוסח שונה של הסיפור, המשמש פתיחה נאה והולמת להמשך מהרזות האגדות על ר' אדם ב"שבחי הבעש"ט". ואם נזכור עוד שבעל נוסח אוסטרא ידע גם שר' אדם היה בעל שם, כפי שמצאנו בקונטרס המקורי עליו, הרי נשאלת שאלה חשובה ביותר: מה מוצאו של נוסח אוסטרא ומה ערכו של נוסח זה לגבי בקורת השוואתית של "שבחי הבעש"ט"?

אי אפשר שלא לקבל את דברי המהדירים של דפוס אוסטרא המודיעים בפירושו שהספר הועתק מלשון הקודש, ולפיכך יש לדחות הנחה אפשרית שנוסח זה נכתב לפי מסורות שבעל-פה בידיש. מתוך השוואת נוסח דפוס אוסטרא בידיש לנוסח העברי מתברר, שבמקומות שבהם שתי הנוסחאות מתאימות, תלוי הנוסח בידיש תלות גמורה בנוסח העברי, תלות של תרגום למקור. מאידך עלינו להצטרף לטענתו של ה"ארענדאר" בשיחה<sup>24</sup> ההקדמה של פרל, שהובאה לעיל, שאין להעלות על הדעת שהמהדירים של ספר השבחים בידיש יעזו על דעת עצמם וללא סיבה מכרעת לשנות בתרגום את סדר הדברים, ולא כל שכן להוסיף ולגרוע לשנות ולתקן בו. וכל זה ללא הודעה מפורשת וללא מתן טעם לדבר. הדבר יפליא ביותר לשנוכח שדווקא נוסח תרגום זה, השונה מן הנוסח המקובל בלשון הקודש, זכה לשמש יסוד לכל המהדורות של "שבחי הבעש"ט" בידיש שנדפסו אחריו. שהרי אותם הדברים שכבר הרגיש בהם פרל בדפוס אוסטרא, בודאי שהיו ידועים גם למהדירים והקוראים החסידים.

כל הבעיות הללו יתיישבו אם נניח, שנוסח דפוס אוסטרא תורגם מלשון הקודש, אבל לא לפי דפוס ראשון של "שבחי הבעש"ט" בעברית, שהופיע זמן קצר בלבד לפניו, אלא לפי כתב-יד עברי, מאותן ההעתקות שמוכר בפירושו בנו של ר' דב בער מליניץ בתוספת להקדמת הכותב בדפוס ברדיצ'ב של "שבחי הבעש"ט" בעברית<sup>24</sup>. מכאן מקור ההבדלים שבין הנוסח העברי המקובל שגם אותו רשם ר' דב בער, לבין אחת ההעתקות של רשימותיו ששימשו יסוד לנוסח אוסטרא. בראש הספר בנוסח העברי מודיע המדפיס בפירושו שחלו בו שינויים "בסדר ובביאור" לעומת הכתבים שהיו בידי, וכל זה על פי דברים ששמע "בשם אדמו"ר הרב נבג"מ", היינו ר' שניאור זלמן מלאדי<sup>25</sup>. ואמנם נוסחאות הסיפור על ר' אדם שהובאו לעיל כלולים באותו חלק של "שבחי הבעש"ט" שבראשו באו דברי המדפיס הנ"ל ובסופו הערה: "עד כאן שמעתי בשם אדמו"ר נבג"מ סדר ההשתל-שלות"<sup>26</sup>. יוצא איפוא ש"סדר ההשתלשלות" וה"ביאור" בשם ר' שניאור זלמן, שהגיעו

שינויים מסוימים — קיצורים מעטים ותיקוני-סגנון. אולם סדר הדברים והשמות, כגון הציון שר' אדם היה בעל שם ור' דוד מיקולייבר, נשאו כדפוס קארעץ.

24. השוה בהקדמת הורודצקי, שם צמ' כ"ו—כ"ז.

25. שם, צמ' ל"ט.

26. שם, צמ' נ"א. עד כאן הסדר במהדורת הורודצקי וזה עם הסדר בדפוסים הרגילים של "שבחי הבעש"ט" בעברית. בעל נוסח אוסטרא בידיש ידע היטב את סדר הסיפורים ודאג שכל דבר

למדפיס המהדורה הראשונה של "שבחי הבעש"ט" בעברית הם הם שקבעו את צורתו ותוכנו של הנוסח העברי בדפוס. ואילו בנוסח אוסטרא בידידיש, שבו נעדרת ההסתמכות על מה שנמסר בשם ר' שניאור זלמן, נמצא לפנינו תרגום של אחת ההעתקות של הדברים בעברית שרשם ר' דב בער מליניץ, ונוסח זה קדם איפוא לנוסח העברי שנקבע בדפוס. הדברים אמורים לא בסדר הדברים בלבד, כפי שציין המדפיס בתחילת הנוסח העברי, אלא גם ב"ביאור", כלומר הבדלים אחרים בין שתי הנוסחאות. יש להניח שהיתה רווחת בין החסידים מסורת על סמכותו של דפוס אוסטרא ונאמנותו לכתב-יד מקורי של בעל הספר, ולפיכך שימש יסוד למהדורות שלאחריו בידידיש. וכן יתכן שבנוסח אוסטרא התכוונו לשמור על מסורות בלתי תלויות בחסידות חב"ד, ומטעם זה שימש יסוד למהדורות שלאחריו.

לפתרון מוחלט של שאלת היחס בין שתי הנוסחאות של הספר ההאגיוגרפי המרכזי בחסידות נוכל להגיע רק מתוך השוואה מדויקת וקביעת נוסח הספר במהדורה בקורתית. על-כל-פנים מבחינת הסיפור על ר' אדם, ודאי הוא שבנוסח אוסטרא לא זה בלבד שנשתמרו מסורות שנעלמו משום מה מהנוסח העברי, אלא גם מבנה הסיפור בנוסח אוסטרא מתוקן יותר, הגיוני יותר ולפיכך גם מקורי יותר.

#### ד

הסיפורים על ר' אדם בשתי הנוסחאות של "שבחי הבעש"ט", תחילתם ענין הכתבים ב"רויז וסטרין דאורייתא", שהגיעו מר' אדם אל ר' ישראל הבעש"ט. ענין זה משמש פתיחה למחרוזת הסיפורים על ר' אדם ב"שבחי הבעש"ט", שהבאנו לעיל בשתי נוסחאות, והיא מסתיימת בסיפור על מסירת הכתבים על ידי בנו של ר' אדם ומותו בעקבות עיסוקו בקבלה מעשית. סיפור זה זהה בדרך כלל בשתי הנוסחאות ומגמתו ברורה. מות בנו של ר' אדם, שלא היה ראוי לכתבים ואף לא השכיל ללמוד אותם ממי שהיה ראוי להם, באה להדגיש את בעלותו הלגיטימית של ר' ישראל בעל שם טוב על כתבים אלו. אולם בכך עדיין לא נסתיימה פרשת הכתבים של ר' אדם ב"שבחי הבעש"ט". סיום הסיפורים על ר' אדם כלול בפסקה נוספת, המוקדשת לכתבים ולגורלם. נביא כאן גם פסקה זו, שאיננה צמודה בספר למחרוזת הסיפורים על ר' אדם, לפי שתי הנוסחאות:

ודבר יבוא במקומו, אף על פי שסדר זה שונה מהסדר המקובל בעברית. לפני פרק ט"ו (הסיפור על ר' דוד מיקולייבר, שהועתק ע"י צינברג) באה הודעה: "די מעשה וואס איך וועל שרייבן דארף זי צו שטיין פו דר מעשה נישמר מיר הבן זיך טועה גווען". בשעת הסיפור בדפוס לא היה כל קושי להביא את הסיפור במקומו, ולא היה כל צורך בהודעה. יש להניח איפוא שהודעה זו נכללה בכתב-היד העברי, שממנו תורגם הספר, והמתרגם הניח את ההודעה זאת הסיפור גם יחד, כפי שמצא בכתב-היד. במהדורות המאוחרות של "שבחי הבעש"ט" בידידיש הושמטה הודעה זו והסיפור נסדר במקומו הנכון לפי ההודעה. ואפשר שמשום כך השמיטו מספרי הפרקים הסיפור זה ואילך בכמה מהדורות של "שבחי הבעש"ט" בידידיש, שהרי נולד הצורך לשנות את מספרי הפרקים, ואת זה לא העיזו לעשות.

## הנוסח העברי:

ואותם הכתבים סגר הבעש"ט באבן אחת בהר. כי השביע את האבן ונפתחה האבן, והניח בתוכה הכתבים הנ"ל ושוב נסגרה, והושיב שם שומר אחד. ואמר הרב דקה"ל תנו, ששמע מן המוכיח דק"ק פור' לנאה שאמר לעת זקנתו, יש לי כוח ליקח את הכתבים משם, כי ידעתי מקומם. אבל מפני שהבעש"ט סגר אותם איני רוצה ליקח אותם. ואמר שאלו הכתבים נגלו פעם חמישי להבעש"ט, ואמר שהיו הכתבים ביד אברהם אבינו ע"ה וביד יהושע בן נון, והשאר לא ידעתי<sup>27</sup>.

## נוסח אוסטרא על פי דפוס קארעץ:

אונ כל הפעולות והמופתים וואש דר בע"ש האט גיטאן איז אלץ גווען פון די כתבים וואש זיינן צו אים גקומן פון הבעלש"ט ר' אדם אונ די כתבים הט דר בע"ש פר שלוסן אין איין שטיין אין בארג היינו ער הט משביע גווען דעם שטיין הט ער זיך גיעפנט אונ דר נאך האט ער זיך פר שלאסין אונ דיא כתבים זיינן גיבליבן אונר וואניג: הרב המוכיח דק"ק פולנאי אוף דר עלטר הט ער גיזאגט איך הב יכולית צו נעמן זי פון דעם שטיין ווארום איך ווייש ווי זי ליגן נאר ווייל דר בע"ש הט זיי פר שלאסין ווייל איך זיי ניט רירין: אונ הט גיזאגט אז די כתבים זענן נתגלה גווארן אוף דר וועלט פינף מאל היינו לאברהם אבינו און צו יהושע דר זון גון אונ צו ר' אדם בעש"ט און צו ר' ישראל בעש"ט און דר פיפטר ווייש איך ניט<sup>28</sup>:

בנוסח אוסטרא בידידש חסר איפוא השומר שהבעש"ט הפקיד על הכתבים, ולעומת זה נתפרטו בו יותר שמות האנשים שזכו לגילויים, ובראשו מודגש מוצאם של הכתבים וחשיבותם, כי "כל הפעולות והמופתים" שהבעש"ט עשה באו בכוח הכתבים הללו. מתוך ההתחלה המקוטעת בנוסח העברי ברור, שאף בו היתה לפנים פתיחה זו שהושמטה משום מה ע"י המעתיק או המדפיס. וכן לא נזכר כלל שמו של ר' אדם בנוסח העברי, ואילו בנוסח אוסטרא הוא נזכר פעמיים, ובכל פעם בצרוף התואר "בעל שם" או "בעל שם טוב". נראה איפוא שבנוסח העברי היתה מגמה לסלק ככל האפשר את מהותם המאגית המעשית של כתבי ר' אדם, ואילו בנוסח אוסטרא נשתמר הרעיון הראשוני של הקשר בין ר' אדם בעל שם ונפלאותיו המאגיים לבין יורשו בכוח הכתבים, ר' ישראל בעש"ט, שלידייו עבר גם הכוח המאגי של קודמו. מכאן השמטת תוארו של ר' אדם בנוסח העברי; מכאן השמטת הפתיחה בפסקה על הכתבים, שבה הודגש כוחם המאגי; ומכאן גם השינויים

27. מהדורת הורודצקי, עמ' ג"א.

28. בסוף פרק י"ט, דף י'. על הקטע הזה בנויה המצאתו של י. פרל ב"מגלה טמירין", כי הרי עובדיה בן פתחיה, מקבל מתוך הכתבים השמורים באבן את הכתב שהודות לו הוא יוכל להיות רואה ואינו נראה. השווה בהקדמה ל"מגלה טמירין" בעברית ובנוסח שונה בהקדמה בידידש, שנזכרה בהערה 21. ופרופ' סדן העיר לי בטובו שבאותה המצאה השתמש גם אברהם קרוכמל בפירסום ספרו "הכתב והמכתב" (לבוש 1875) וראה שם ב"ראשית דבר".

העקרוניים בסיפור על בגדי אשתו של ר' אדם. בנוסח אוסטרא מודגשת בסיפור זה יכולתו של ר' אדם בתחום המאגיה ואין בו כל הסתייגות לשימוש ביכולת זו, והיא משמשת איפוא פתיחה הולמת לכל מחרוזת הסיפורים על ר' אדם. ואילו בנוסח העברי נשאר זכר ליכולתו, אבל ר' אדם הפציר באשתו שלא תשתמש בה, והסיפור אין בו טעם, אלא אם נראה אותו לאור מגמתו של בעל הנוסח העברי להדגיש יותר את משמעותם הרוחנית והעיונית של הכתבים ולטשטש את משמעותם המאגית<sup>29</sup>. אף כאן אין ספק שבנוסח אוסטרא נשתמר שלב קדום יותר של הספר, שבו נשתמרה עוד מגמתו הראשונית ללא מעצורים ושבו בולט יותר זכר עיסוקו של ר' ישראל כבעל שם מבנוסח העברי<sup>30</sup>.

\*

משנודע למשכילי טארנופול, שלכתבי השבתאי ר' העשל צורף מהלכים בקרב מנהיגי החסידים, שערו, כי "יתכן מאד, שספר הצורף בא לידי הבעש"ט מאחד הנשארים מכת הש"ץ אשר פסקה בימיו, והם הם הכתבים שהבעש"ט נים מעריצים ומקדישים בספרי פיגול ובישחות חולין שלהם". מתוך השערה זו הגיעו לידי מסקנה, כי "ר' דב בער ממעזריטש העתיק הרבה מספר הצורף", "ומכאן נשתלשלה תורת הבעש"טנים" וגם מנהגייהם ואמונותיהם<sup>31</sup>. ג. שלום זיהה בצדק "בספרי הפיגול ושיחות החולין" לפי הגדרתם של המשכילים, את ספר "שבחי הבעש"ט" ועל סמך השערתם של המשכילים הללו, שאת שאר מסקנותיהם דחה בתוקף בדרך כלל, הגיע לזיהוי נוסף והסיק שר' אדם ב"שבחי

29. על מגמה זו השווה במאמרו של ג. שלום הנ"ל שנוכר (הערה 3), עמ' 339—343. וגדמה שיש לנו גם בקונטרס על ר' אדם אחיזה מפורשת ביחס למשמעות המאגית של הכתבים המיוחסים לר' אדם ב"שבחי הבעש"ט". אף על פי שבקונטרס לא נזכרים כתבים ממש, אנו מוצאים בו פעמיים את התיבה ש מ ו ת, שבהם נעזר ר' אדם בהצגת הנפלאות. יתכן מאד שבדמיון העממי ש מ ו ת אלה בצירוף השם אדם העלו אסוציאציות לספר "תולדות אדם" של ר' אליהו בעל שם. שכולו אוסף סגולות וקמיעות וכן ל"ספר של האדם הראשון", שגם הוא בעל משמעות מאגית ושזכרו נשמר עוד באגדות-עם יהודיות עד מלחמת העולם הראשונה. על ה"ספר של האדם הראשון" השווה: ש. אניסקי, נעזאמלטע שריפטן, באנד 15, ווילנא—ווארשא—ניו-יארק 1925, עמ' 88—90. והגני מודה לפרופ' י. היילפרין, שהעיר לי על מקור זה. ופרופ' ג. שלום הפנה את תשומת לבי לכך שבהקדמה ל"ספר רזיאל" מסופר שספר זה נמסר לאדם הראשון על ידי רזיאל המלאך. גם ספר זה הוא אוסף של תפלות, השבעות וקמיעות. ויתכן מאד שהאגדה העממית זיהתה את הספר הזה עם "הספר של האדם הראשון", שעליו מספר אניסקי ומכאן אולי תשלובת האסוציאציות המשולשת ב"שבחי הבעש"ט" ביחס לכתבים של ר' אדם: ר' אדם — שמות, "ספר תולדות אדם", ספר "רזיאל" שהיה בידי אדם הראשון.

30. מבחינה זאת מעניינת עוד מחיקה אחת ב"שבחי הבעש"ט" העברי, בעמ' נ"ג (מהדורת הורודצקי) מסופר על חמיו של הרושם, שנתקבל כסופר אצל הבעש"ט. בנוסח אוסטרא (פרק ט"ז) נשתמר גם בפירוש תפקידו של סופר זה — "זאל אים שרייבן קמיעות" — פרט חשוב תחטר בנוסח העברי.

31. ז. רבינוביץ, על "ספר הצורף" לר' יהושע העשיל צורף, רבעון ציון, שנה ו' (תש"א), עמ' 83.

הבעש"ט אינו אלא כינוי שמגמתו להסתיר את בעל הכתבים האמיתי, ר' העשל צורף, שנתגלה ברבים כשבתאי ע"י אפרים זלמן מרגליות<sup>32</sup>. נראה שבשעה שהגיע ג. שלום לזיהוי ר' אדם שב"שבחי הבעש"ט" לר' העשל צורף, נעלם ממנו קיומו של הקונטרס על ר' אדם בעל שם מהמאה הי"ז, שהרי כתב: "ר' אדם לא היה בא לעולם האגדה אלמלא הויכוח על אודות ס' הצורף, ויכוח שהדיו הניעו את מפיצי סיפורי האגדה על הבעש"ט לגנוז את שמו של בעל הכתבים האמתי"<sup>33</sup>. אף לאחר שנתחוויר לג. שלום דבר הקונטרס על ר' אדם, הנמצא באוכספורד והמוכיח שר' אדם "בא לעולם האגדה" ללא כל תלות במניעים החסידיים האפשריים, לא וויתר על זיהוי ר' אדם עם ר' העשל צורף<sup>34</sup>. נראה שהזיקה המוכחת בין הקונטרס על ר' אדם לבין ספר "שבחי הבעש"ט" מחלישה וזיהוי זה במידה מרובה, שהרי ג. שלום הניח שבסיפורי החסידים על הכתבים הופיע תחילה שמו של ר' העשל צורף בגלוי, ורק משנתגלתה שבתאותו הביא הויכוח על כתביו לידי גניזת שמו והחלפתו בשם אדם. כעת, מי שרוצה איפוא לקיים זיהוי זה של ר' אדם לר' העשל צורף חייב להניח, שכל הסיפורים על ר' אדם ב"שבחי הבעש"ט" שימשו מלכתחילה הסתרה בידועים לדמותו של ר' העשל צורף, עשיה כזו בידועים במוטיבים האגיוגרפיים אינה מצויה כלל וכלל בסוג ספרותי תמים זה, שמגמתו להרבות בגילויים, בהתייחסויות מופלאות ובסיפורים על יכולת מאגית ולא לשמש מקור לזיהויים נסתרים.

נראה איפוא, שעלינו לדחות את זיהוי ר' אדם עם ר' העשל צורף ולפרש את ענין הכתבים של ר' אדם ב"שבחי הבעש"ט" בפשטות המתאימה לסוג הספרותי שאליו שייך ספר זה. מגמת מספר השבחים על הבעש"ט היתה להוסיף לגיבורו תוספת של יחוס בשלשלת הדורות של בעלי שם בישראל. נראה שהסיפורים על ר' אדם בעל שם היו ידועים בסביבות שבהן נתרקמו האגדות על ר' ישראל בעל שם. בעלי האגדות חשו שעל פי הידוע ברבים על ר' אדם לא יתכן ליצור התייחסות ישירה בינו לבין ר' ישראל בעל שם, לא מבחינת ריחוק המקום מפראג לאוקופ ולא מבחינת סדר הדורות. וכך נולד הצורך בכתבים, שדרכם הגיעה לר' ישראל בעל שם יכולתו המופלאה של ר' אדם בעל שם וכך נוצרה חוליה המקשרת ביניהם. בנו של ר' אדם, שמסר את הכתבים לר' ישראל בעל שם.

32. ג. שלום, הנביא השבתאי ר' העשל צורף — ר' אדם בעל שם, רבעון ציון, שנה ו' (תש"א).

עמ' 89—93.

33. שם, עמ' 93.

34. בית ישראל בפולין, כרך ב', ירושלים תשי"ד, עמ' 52.

### איין מעכטיג שיין מעשה<sup>35</sup>

וואש גישעהן איז צו וויאן. אונ' צו פראג דארך איין (בעל שם) דער האט גהיישן (רבי אדם) פון ווינג בייא פרנקפורט דאו וואר זיין גיבאר שטאט:  
דאש מעשה איז נאך זיין טאג אין קיין דרוק גוועזן: איר ווערט גרושי חדושים דרינג לעזין. מיט איין קלייני גאב קענט איר שעל שמואל<sup>36</sup> גינעזין:

איין מעשה גישאך איינר היש (רבי אדם) דר וואר איין מעכטיגר (בעל שם) וויא איר נון ווייטר הערין ווערט. אונ' ער וואונט צו פראג. נון דר קיסר מקסימיליאן שיקט נאך רבי אדם ער זאל צו אים קומן נאך וויאן אין איסטרייך דאן ער קענט אים פאר הין וואול דש ער איין מעכטיגר (בעל שם) וואר דען ער וואלט זייני גימאלין צייגן דען קונשטרייבר מאן. נון ער קאם נוך וויאן דא הוט עבן דר קיסר פיל הוכי הערין אונ' פערשטן ביי זיך. דר קיסר וואר דש בעטין ברוט וואול ארפרייט דר קיסר שיקט נאך אים ער זאל צו אים קומן אין זיינם שלאס. רבי אדם קאם גלייך גישטיבלט אונ' גישבארט. אונ' שפראך הויך ליבליכר קיסר וואש איז אייער ביגער דו איר נאך מיר ארמיר יוד שיקט זעלכן ווייטן וועג. דר קיסר שפראך איר זעלט אונש וואש צייגן קונשטן. רבי אדם שפראך איר מייאשטיט איר וורט פון מיר ארמר יוד ניט פיל קונשטן זעהן ניט מער איך וויל טיילן מיט אייך וואז איך קאן. דאך אורדנירט מיר איינם דר מיר מייך שדיבל אויז ציהט. דש גישאך גלייך דא קאם איינר פון דו קיסרש דינרש דר וואלט אים זיין שטיבל אויז ציהן. דא שפראך רבי אדם (עמ' 2) ניין דו בישט מיר צו פיל צו שלעכט דו דו מיר מייך שטיבל זולשט אויש ציהן עז מוז איין הוכר הער זיין דר מיר זי אויז ציהט. דא גינגן זי אים אונגערן אויז. דא שפראך רבי אדם ציא הארט דא נון [צוג] ער מיט גיוואלט דא גינג דר שטיבל אונ' דש ביין מיט אננדר אונ' דש ביין בליב אים אין זיינר הגט. דא דר שראקין זיא אלי זער. אוז שפראך ר' אדם ניט דר שרעקט אונ' ליס זיך אריין הולין איין שיסלין מיט מעל אונ' וואשר אונ' מאכט זיך איין פאפכין דרויז אונט שטרייכט עס אויף דען [ביין] דר מיט אונ' קלעבט דען פוס ווידר אן אונ' גינג דר פון אז וויא פאר. דו פאר וואונדרטן זיך אלי פערשטין אונט הערין. נון עז וואר אונטר אין איינר דש טעט אים זער בנג דו דר קיסר

35. הטכסט מתפרסם על פי הדפוס, ששטייגשניידר זיהה אותו כדפוס פראג (להלן פ) (בקטלוג שלו במספר 3911; סימנו בספרית בודליי: (Opp. 8° 1120 (g)). טכסט זה השלמתי בכמה מקומות לפי הדפוס האחר, שזיהה שטייגשניידר כדפוס אמסטרדם (להלן א) (בקטלוג שלו מס' 3912; סימנו בספרית בודליי: (Opp. 8° 653 (2)). השלמות אלו הובאו בסוגריים מרובעים. בפרסום הטכסט נשמר הכתיב של המקור, אבל מסיבות טכניות הושמטו הקוים מעל האותיות הרפויות. וכן נשמר הפיסוק המקורי.

36. לא עלה בידניו לקבוע בוודאות משמעותן של התיבות "שעל שמואל". פרופ' ד. סדן משער, שלפנינו כתיב אטימולוגי עממי מוטעה של לשון השבעה בגרמנית Schell' [auf]s Maul והגני מודה לו על טירחתו לפרש צירוף מוזר זה.



איין יודן אוז ליב האט אונ' זעלכי ער אן טעט. אונ' דר הער וואר פון סנדרונא אויז אונגירן איין רשע דר שפראך וויא מאג אונזר קיסר איין יודן אן זעהן. דש וואר דר רבי אדם גיוואר: נון דא דר קיסר גיגעשין הוט דא שפראך ער ליבר רבי אדם איר העט אונז יוא וואש מיט גבראכט. דא שפראך ר' אדם ווארום דין גיט איר מייאשטיט. איך האב עש נאך אין מיין פוטיר זק גרייפט אניין איר מייאשטיט נעמט עז זעלברט ארויש. דר קיסר גרייפט ארין פינט ניקס. רבי אדם שפראך גרייפט נאך אמאל דרין. ער גרייפט נאך אמאל דרין ער גפאנד אביר ניקש. דא שפראך רבי אדם גרייפט נאך אמאל דרין דר קיסר גריף נאך אמאל דרין דא צוג ער ארויש איין גנצי האנט פול שפיציגי דימאנטין די ווארן איין קיסרטום ווערט. דר נאך גריף די קיזורין אך דרין דרייא מאל נאך אננדר. אונ' זיא צוג ארויש איין גאפיל פול פערליך רונדי גילעכרטי דיא ווארן גיט צו שאצין. דר נאך גריף דאז קיסריש זין <sup>37</sup> איינער נאך דען אנדר וויא זי (עמ' 3) דש דריטן מאל גריפן ביקאם איינר איין גיפיל פול שפירן דער אנדר איין טערקאש דר וואר גיט צו שאצין דר דריט ביקאם איין אוניקל אונ' שמוראקין. גראבן אידר נון זיין הערליכקייט די קלייני קינדר צוגין ארויז הענט פול צוקר רבי אדם שפראך זי זולן עז אלז אויף די טאביל ליגן דש גשאך. דר נאך גריף אניין אלי פערשטן אונט הערין איטליכר ביקאם וואש זעלצמש. צום לעטשטן גריף דר רשע אך דרין ער טעט עש אום גערין אביר ער מוזט פר חרפה דרייא מאל דרין גרייפן. דא ער דש דרייט מאל דרין גריף צוג ער איין האנט פול שטינקדיגן האבי קעז אייטל ווערים אונ' מאדין דר שטינקט דו זיא אלי מוזטן די נאז צו הלטן דר רשע ליה פר שאנד פון טיש הר פאר. דא לאכטן זי אלי זער. דר ווייל זיא אים נאך זעהטן דא פר שוואונט אליש וואש אויף דר טאביל וואר אביר דר רשע בליב דען קעז ליגן ער קאנט גיט מין אין דען זאאל קומין דען ער קאנט קיין קעז שמעקין. אוז מוזט ער הושן בלייבן פאר חרפה. רבי אדם שפראך דש האט <sup>38</sup> ער צו לויאן ווייל ער מיך אזו פאר שמעהט האט. דר קיסר שפראך איר הוט אים רעכט גיטאן. נוא שפראך רבי אדם איר קיזורליכי מייאשטיט ביגערט איר עטוואש צו זעהן וואש קונשטין פון מייני קונשטין וויל איך אייך צייגן. דר קיסר שפראך איך האב פיל גילעזין אין די ביכרן וויא יואב בן צרויה קינג דודש הייבט מן זאל אזו איין שטארקיר העלט גוועזין זיין. אונ' וועלכין <sup>39</sup> גרושן שווערט גיטראגן הובן אין דעם קריג. איך מעכט אים מיט לושטן זעהן וויא ער גגאנגן איז אויז גרישט דא ער די גרושי שטאט רבת בני עמון איין גינומן הוט. דא שפראך רבי אדם דש וויל וואול ווייזן איר מוזט אביר שטיל שווייגן אונ' זעצט אייך ארום אין דען זאאל. דאש טעטין זיא (עמ' 4) אלזו היש זיך רבי אדם ברענגן איין נייאי קן פון דעם קאנן גיסר דיא נאך קיין האנט פאס הוט אונ' שטעלט זי מיטן אויף דען טיש מיטן אין דען זאאל. אונ' ער מאכט זיין קונשטן מיט שמות: דא ער דש גיטאן הוט גהאט דא הוב זיך אן דר זאאל צו

37. זין — לפי א. ב. — זין.

38. האט — לפי א. ב. דאש.

39. בא — זעלכין.

דר וויטרן דו זי אלי צו זעהן וויא זיך דר זאל דש מאל אזו גרוש וואר. דר נאך הוב זיך דר טיש אך אן צו דר וויטרן גנץ גרוש. דאז גלייכן די קן אך. וויא זי דש אלז אזו גזעהן הובן זאכין זי [אורבליצלינג אובן צו דער קאן] ארויש גין איין שטרוס פערד די ווערט אלז לענגיר אונ' גרעסיר אין דעם זעהן זי איין גרושיר גיהערנשטר קאפף דר נאך גינג אליש לענגיר אונ' גרעסיר אונ' טעט איין ארים ארויש עש גינג אליז איילענגיר ביז ער דרינגן שטונט אין גנצין הארנש מיט איין גרושי שטנג די וואר שייצליך גרוש. דר נאך טעט ער איין פוס אויז דר קן אויף דעם טיש דער נאך דען אנדרן פוש אך. אונ' שטייגט אראב פון דען טיש : אונ' גינג אמאל אודר צווייא אויף אונ' אב דר קיסר זש מיט אלי הערין אין גרושן שרעקן דען זיין טג הוט מן אזו גרוש אונ' דיק ניט גזעהן ער טרוג איין שטאנג דיא הוט איין שוועריקייט דו אירי צוואנציג ניט העטין קענן טראגן. דא ער איין מאל אודר צוויי אויף אונ' אב גינג דא ציטרט דר גנצי זאאל ווען ער איין טריט טעט. דא ווינקט דר קיסר אן רבי אדם ער זאל אים ווידר אוועק שאפין. אלזו שטיג ער ווידר אויף דען טיש אונ' טעט איין פוס ווידר אין די קן דר נוך דען אנדרן פוס אך ביז ער גנץ ווידר דרינגן שטונד. דא טעט ער איין גליד נאך דען אנדרן ווידר דריין ביז ער גנטץ דרינגן וואר. דר נאך וואר די קאן אך קלענר דו גלייכן דר טיש אונ' דר זאאל וואר אך ווידר קלענר אז וויא פאר. דאז וואר איין גרוש שרעקליך וואונדר אין דו קיורש אויגן. דא שפראכין דיא פערשטיין אונט (עמ' 5) הערין דען עז איז קיין וואונדר דו ער די גרושי שטאט גיוואנדין האט איין זעלכר מאן נאם איצונדרט די גנצי וועלט איין. נון הוט רבי אדם איין גרושי עהר איין גליגט אונ' איז ווידר אהיים גצוגין<sup>40</sup>. אמאל קאם דר קיסר נאך פראג אונ' שיקט נאך רבי אדם ער זאל איין מאל צו אים קומן ער קאם צו אים אונ' ער מאכט דען קיסר ווידר פיל קונשטיין. צום לעצטין וואלט דר קיסר האבן ער זאלט מיט אים צו מורגינש עסין ער בדאנקט זיך זער. שפראך דר קיסר ווילשטו ניט מיט מיר עשין. רבי אדם שפראך ווען איר קיזורליכי מייאשטיט וויל פר ליב נעמן איר זייט מיר איין וויל קומה גאשט. דר קיסר שפראך אזו זאלשטו ווישן דו איך היינט איבר אכט טאג וויל מיט דיר צו מארגנש עשין מיט אל מייני הערין. נון זאס רבי אדם צו פראג אין די גילדי גאס אין איין קליין הייזלין דען בייא אלי זיין קונשטן וואר ער זער ארים עש פלעגט אזו צו זיין. נון דא עז

40. הסיפור על יואב בן צרויה נמצא גם בספר מעשה נסים, אמסטרדם תנ"ו, דפים כ"ז—כ"ח, מעשה בס' י"ט. הוא הועתק גם בספרו של י. צינברג (ביידיש) כרך ו', עמ' 229—230. שם ההופעה היא ב"שבתות צו נאכט" בפני בהורים ע"י ה"בעלי שמות" "רבי ליוז ממשפחות אולמא" ורבי משה ראובן—שניהם מזורמס. רבי ליוז לא הצליח להתחזיר לתוך הכד את דמותו של יואב בן צרויה ונאלץ להוקק לעזרתו של הבעל שם השני המסיים את מלאכתו תוך תרעומת "עש גשיכט אים רעכט ווארום מאכט ער איין קונשט אונ' קן זיא ניט רעכט". בשאר הפרטים זהה הסיפור עם הסיפור שבקונטרס שלפנינו. קשה לקבוע איזו מן הנוסחאות של הסיפור קדומה יותר. אולם מציאותו של סיפור זה בין האגדות של וורמס, שהן האגדות ההאגיוגראפיות הקדומות ביותר ביהדות אשכנז, מראה עשיה רצופה בסוג ספרותי זה והתפשטותו ביהדות האשכנזית דרך פראג של המאה ה"ז ועד השבחים החסידיים במאה ה"ח.

דריי טאג פראגט דא דער קיסר זיין קאך מיט פיר קנעכטן זי זאלן רבי אדם העלפן קאכן. נון זי קאמן אין רבי אדם זיין הויז. זי מוזטן זיך בוקין דו זי אריין קאנטן צו דר טיר. דא ער זי זאך זאגט רבי אדם איך בידארף קיין קאך איך הוב גוואלטיגי קעך. זי פראגטן וואו ער וואלט דעם קיסר הין זעצין מיט אל זייני הערין. ער קומט מיט צעהן אדר צוועלף טיש פול מיט לייט. ר' אדם שפראך הינן אין מיינם הויז איך הב פלאץ גנוג. נון זי זאגטן צו דעם קיסר ער הוט איין הייזל גיט ניט דריין איין טיש פול אונ' אל דו זייני איז ניט ווערט צעהן גילדן צו דעם<sup>41</sup> רישט ער זיך ניקש. דר קיסר שיקט דעם רבי אדם דען אנדרן מארגן פיל רינדער אונ' שאף הינר אונ' גענו אונ' טובין אונ' פיל זעק מיט מעל איין פאס מיט פראנץ<sup>42</sup> וויין ער ביפעלט ער זול (עמ' 6) פיש לאזין הוילן אים שלאס. ר' אדם וואר צארניג אויף דעם קיסר מיינט ער ווען אין צעלכין גאסט ברייא<sup>43</sup> דו איך ניט ווער צו עסן האבן. דא ביפעלט ער דעם קיסר ער וועלט אים טרקטירן וויא עס גבירט [אן] אזו איין הערין. ער זאל מיט ברענגן אל זיין גינד<sup>44</sup>. ער איז אויף צוואנציג טיש גרישט אונ' שיקט דעם קיסר אל זיין עשן<sup>45</sup> ווידר אהיים ניט מין מן זאך ניקש אין קויפן נאך רישטן. נון דא עש אים זעלבגן טאג קאם אן איינם מיטוואך צו מארגן קאמן דו קיסרש דינר עטליכע וואלטן אים די טיש העלפין ריכטן. ר' אדם שפראך אלי מייני זכין זיינן ריכטיג ער ברויך אירר ניט. זיא זעהן אבר ניקש אך וואר ער נאך אויף קיין מאריק גוועזן. דא עז אום צעהן אויער קאם און [וואורף ער זיין ראק פון זיך אונ'] גינג ער אויף דעם שלאס אונ' הוילט דעם קיסר מיט אל זיין פרוואן צימר אויף זעכצעהן טיש אונ' פארטן אין דער יודן גס פראגטן זיין הויז דא קאם ער ארויש. אונ' שפראך צום קיסר אליך דורך לייכטיר אין דו גליין אלט הייזליין אין דו קליין טירליין מוזט איר אריין דר קיסר גידאכט מיר קעגן דאך דו דריטי טייל ניט דרינגן שטיין. ער רידט דאך ניקש ער בוקט זיך אונ' גינג אריין דארך דו טירליין. אלי פערשטן אונ' הערן די קייזרן מיט איר פרוואן צימר גינגן נאך. דר נאך דו גינד. נון הוט ר' אדם זיין קונשטן גמאכט מיט שמות גלייך דו דר קיסר אין זיין קליין שטיבלליין הניין קאם. מאכט ר' אדם איין קליין טירליין אופין דא זאלט ער אריין. דא קאם ער [איין] איין זאאל דען קאנט קיין קניג שעניר אויז רישטן מיט לויטר שיני דעקין מיט לויטר זילבר אונ' גאלד אונ' גילדן גשער אונ' דא שטונדן עטליכע לנגי טישן מיט לויטר זילבר קרידענץ אונ' דר טיש דא דר קיסר זאלט אן זיצן מיט זיינר גימאל די ווארן פיל שטטליכר מיט זילבר אונ' גאלדן קרידענץ (עמ' 7) אויז גרישט. אך פון דש בעשט ווייש ברוט דו מן דר דענקן קאן. [דר וויין אין קול וואשיר]. אויש דעם זאאל גינג מן אין איין קיך דא גינג דר קיסר אונ' זאך וויא בייא דעם פייאר פול גרושי פעט שטונד אונ' דר קאך גינג הרום אונ' קאכט: דר קיסר גינג ווידר אין דען זאאל אונ' שפראך צו זייני הערן דו פראגען אלי יודן היר אונ' אן מיינם רייך ניט זעלכע זילבר אונ'

42. בא פערני במקום פראנץ.

41. בא — צו דעם און רישט ער...

44. בא — ער זאל גיארט אל זיין גינד מיט ברענגן.

43. בא — זעלכין גאשט פרייא.

45. בא — ש פייז במקום עשן.

גילדן גישמייט אונן איז עש ניט טייווילז גשפענז עז ליגט פיל אן ברוט. דר טייוויל הוט קיין מאכט ברוט צו ברענגן דא זי נון זאסין דא קעם ר' אדם אונ' שפראך אלדר גינעדקשטר קיסר עשט פרייא עז איז לויטר גוטי מענשליכי גיקעכו עז ווירט אייך ניקש שאדן. דר קיסר עשט מיט אל הערן. מן טרוג אים טאפיר אויף עש גינגן לויטר וואקרי יונגי דינר וואול גיקלייט דיא דא אויף טרוגן: דר קיסר רופט דען ר' אדם אונ' שפראך ליבר פריינט די מאל צייט קאשט מין דז אלי ידון היר אין מיינם רייך ניט פר מעגין. ליבר רבי אדם זאג מיר וויא האשטו דש צו וועגין גבראכט. רבי אדם שפראך איך איר מייאשטיט פראגט מיך נימר מער איר ווערט עש אין קארצי צייט גיוואר ווערין עז איז ניקש ביז עשין נאך טרינקן עשט נאר<sup>46</sup> פאר אייך אז וורט קיינם ניקש שאטין. נון מן בראכט אינין אלז פול דאז עש קענט ניט בעשיר גיזיין. נון דר קיסר עשט מיט אל זייני הערן אונ' פרויאן צימר נאך דען בעשטן אונ' טרונקין זיך גנץ אונ' גאר טרונקן. דא נון דר קיסר גיגעשן אונ' גטרונקין הוט נאם ער איין גילדן טיש בעכיר אין זאק אונ' שפראך ער וועלט עז צו איין גדעכניז הלטן נון דא זי גינגן גגעשין אונ' גטרונקן האבין פארן זי ווידר אהיים נון נאך פערצעהן טאג נאך דר מאל צייט קאם איין פאשט אויש שפניא: אונ' דר קיסר קריגט איין בריב וויא איין וואונדר גשעהן (עמ' 8) וואר אין שפניא וויא דר מלך אין שפניא הוט איין מעכטיגי גרושי מאל צייט צו ריכטן לאזן אונ' הוט עטליכי פרעמדי הערין אונ' פערשטן בייא זיך גיהאט. אזו איז אור ב[לי] צלינג אום מיטאג צייט דז זיא האבן זעלין עשין אונ' דר טיש איז גירייט גוועזין. אזו איז קיך אונ' דער זאאל מיט אלי רישטונג אונ' גלדיני גרדענץ אונ' אלי דיא שפיז פון וויין אונ' ברוט פאר שוואונדן אויש דאש קיניגש פאליש אונ' אזו ביז קיגן נאכט אויש גוועזין: דא איז אליש ווידר קומן און אליין<sup>47</sup> די שפיז איז אוועק גיבליבן. אונ' איין גילדן טיש בעכיר מאנגילט זונט ניקש מין. דא ליו דער קיסר פאר זאמלין אלי זייני הערין אונ' לעזיט דען בריב אינון פאר. דא פאר וואונדרטן זיך אלי הערין אונ' פערשטין. אונ' שפראכין נון זעהן מיר דז זייני קונשטן זער גרוש זיין. אונ' דער קיזר האלטיט דעם רבי אדם זער הויך אונ' גאב אים אל זיין נוט בדערפניש ווייל ער לעבט. דא ער שטערבין זאלט בעטיט ער דעם קיזר דז ער זיין טוטן לייב זאלט פירן לאזין אין זיין היימט בין קען ווינג בייא פרנקפורט. דש טעט דער קיזר שיקט אים מיט עטליכי פערשטן אונ' ליו אים גאנץ ערליך ביגראבן אונ' דער קיזר טרווארט זער אום אים:

זעלכי זאכין זיין פיל גישעהן דארך דען

רבי אדם ער איז גישטארבן

פאר עטליכי יארן:

סליק סליק סליק:

46. בא — נייארט במקום נאר. 47. כאן לפי א. בפ — איילין.